

prof. dr. Jusuf Ramić

naši prijevodi kur'ana urađeni posredstvom drugih jezika

S prvim prijevodom Kur'ana u BiH susrećemo se krajem devetnaestog stoljeća. Autor ovog prijevoda bio je Mićo Ljubibratić – Hercegovac. Ovaj Ljubibratićev prijevod objavljen je poslije njegove smrti (pečatno o trošku zadužbine Ilije Milosavljevića – Kolarca, Beograd, 1895.).

Na temelju Ljubibratićevega prijevoda izvršena su i dva izbora kur'anskih ajeta. Prvi izbor napravio je dr. M. Jovanović – Betut, profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu, pod naslovom *Život i zdravlje, bolest i smrt u Kur'anu*. (Izdavanje Higijenskog zavoda u Sarajevu, Državna štamparija, Sarajevo, 1927. god.).

Drugi izbor napravio je profesor Miodrag Maksimović pod naslovom *Iz Kur'ana Časnog. Svetu celom opomena*. (Izdavačko preduzeće “Vuk Karadžić”, Beograd, 1967. god.).

Ljubibratić je, prema nekima, prevodio s ruskog jezika, a prema drugima on je na naš jezik preveo francuski prijevod Kazimirskog objavljen u Parizu 1840. godine.

1. Ljubibratićev prijevod i prijevod Kazimirskog – uporedna analiza

Uporednom analizom ova dva prijevoda bavio se Dragutin Ilić i došao do zaključka da je Ljubibratić prevodio s francuskog jezika. Primjeri koje je naveo nedvojbeno ukazuju da je Ljubibratić griješio tamo gdje je greške pravio i njegov prethodnik Kazimirski.

Tako, npr., kad je riječ o ajetima: *Bog upućuje na Pravi put koga hoće* – *Wa l-Lahu jehdi men ješa'u ila siratin musteqim* (El-Bekara, 209); *Bog ostavlja u zabludi koga hoće, a na Pravi put upućuje onoga koga hoće...* – *Inna l-Lahe judillu men ješa'u we*

jehdi men ješa'u... (Fatir, 9), arapski znalci tvrde, ističe Dragutin Ilić, da tamo ne stoji *koga*, nego *ko*. U prvom slučaju odrečna bi bila apsolutno slobodna volja, a u drugom bi bila apsolutno priznata. Da je francuski, a po njemu, i srpski prijevod pogrešan, vidimo to i u prijevodu sljedećeg ajeta: *Zaista, ovo je Opomena, pa neka se onaj koji hoće uputi na put svoga Gospodara – Inne hazihi tezkiretun fe men ša'e t-tehaze ila rabbihi sebilen* (El-Muzzemmil, 19), koji je oprečan gore navedenim ajetima i prijevodima.

Da su gore navedeni ajeti loše prevedeni, vidi se iz smisla cijelog Kur'ana, kojem je svrha da ljude opominje, upućuje da prihvate pravu vjeru, a prijeti onima koji to neće vječnom kaznom. Kada bi Bog rukovodio onoga koga hoće, onda bi bila upitna i Objava i Kur'an, ističe na kraju Dragutin Ilić u djelu *Posljednji prorok*.

Uparednom analizom bavio se i Izet Terzić u doktorskoj disertaciji *al-'Inajetu bi l-Kur'ani l-kerimi fi l-Busna munzu fethiha ila l-an*. Disertacija je odbranjena na univerzitetu Zejtuna u Tunisu, 1998., a štampana na arapskom jeziku u Islamskom centru u Mostaru, 2003. god.

Tako, npr., ajet: *Zar ne znaš da Allah s neba spušta vodu i da Mi pomoću nje stvaramo plodove različitih vrsta, a ima i brda bijelih i crvenih staza, različitih boja, i sasvim crnih-Elemente enne l-Lahe enzele mine s-sema'i ma'en fe ahredžna bihi semeratin muhtelifen elvanuha ve mine l-džibali džudedun bidun ve humrun muhtelifun elvanuha ve garabibu sudun* (Fatir, 27) kod Kazimirskog i Ljubibratića ima isto značenje: *U brdima ima staza bijelih i crvenih od različitih boja, a ima i crnije gavrana (il y a des corbeaux noirs)*.

Riječ *girbib* pl. *garabib* uzeta je u oba prijevoda kao *gurab* pl. *gurb* (gavran, vrana), a ne kao intenziv uz *aswad: džudedun, bidun ve humrun... ve garabibu sudun* (Bijeje, crvene... i sasvim crne staze).

Muhammed, a.s., je u prijevodu Ljubibratića na jednom mjestu apostol: *Kad među njih dođe apostol – We lemma dža'ehum resulun min 'indi l-Lahi...* (El-Bekara, 101), na drugom mjestu on je prorok: *Zar biste vi tražili od vašeg proroka (Muhammeda) ono što su tražili od Mojsija – Em turidune en tes'elu resulekum kema su'ile Musa min qablu...* (El-Bekara, 108), dok je na trećem mjestu

poslanik: *Muhammed je samo poslanik – We ma Muhammedun illa resulun...* (Alu Imran, 144).

Muhammed, a.s., nije apostol, prorok, niti je vrač. On je samo Allahov poslanik, kako to stoji u posljednjem ajetu iz ove grupe ajeta. Iz svega izloženog da se zaključiti da je Ljubibratić svoj prijevod približavao pravoslavnim Srbima, a ne “muhamedancima srpske narodnosti”, kako to neki misle. Ljubibratićev prijevod doživio je dva izdanja, prvo 1895. god. i drugo reprint izdanje sarajevske Svjetlosti 1990. god.

2. Karabegov prijevod i prijevod Ljubibratića – uporedna analiza

Drugi prijevod Kur'ana na našem jeziku jeste prijevod hadži Ali Rize Karabega. Ovaj prijevod objavljen je 1937. god. pod naslovom: *Kur'an, prijevod Hadži Ali Rize Karabega.* (Štamparija “Prosvjeta” J. Karić, Sarajevo, 1937. god.). Karabeg je uz prijevod napisao i kraći predgovor u kojem je, između ostalog, ukazao na poteškoće s kojima je bio suočen prilikom prevođenja Kur'ana.

Prva poteškoća odnosi se na stil Kur'ana. Kur'an je objavljen na arapskom jeziku koji je tada bio u upotrebi, u stilu koji je u to vrijeme dominirao među arapskim narodima. Od tada pa do danas svugdje u svijetu izmijenio se način govora i pisanja, pa i među arapskim narodima.

Druga poteškoća vezana je za objavu Kur'ana. Kur'an je objavljen cijelom čovječanstvu. U njemu ima potpuno jasnih (*muhkem*) i manje jasnih (*mutešabih*) ajeta. O tim jasnim i manje jasnim ajetima govori i Kur'an u suri Alu Imran.

Treća poteškoća jeste teološke naravi. Kur'an na opširan način opisuje zagrobni život. Taj opis je više puta ponovljen u Kur'anu i on je u kontrastu s kršćansko-evropskom teologijom, tako da prevodilac Kur'ana nikako ne može naći izraz u tim jezicima koji bi se potpuno slagao s kur'anskim izrazom. Ako tome dodamo da Kur'an u svome Božanskom tekstu, u Svojoj svetoj odori, u svome Svevišnjem ruhu, u nadahnutom svome stilu ima izvanrednu i neopisivu ljepotu, čim se prenese u bilo koji jezik, gubi ta svoja nadnaravna svojstva...

U predgovoru je također naveo i neke izvore koje je koristio prilikom prevođenja Kur'ana, kao npr. Razin komentar Kur'ana *at-Tefsiru-l-kebiru* i Bejdavin tefsir, poznat pod imenom *Anvaru-t-tenzili*, zatim prijevod Kur'ana od njemačkog orijentaliste Ullmana. Arapski tekst Kur'ana izostavio je iz razloga što bi prijevod Kur'ana tada bio skuplji, a autor želi biti što jeftiniji.

U svome osvrtu na Karabegov prijevod Kur'ana Mehmed Handžić ističe da je to površna prerada Ljubibratićeva prijevođa. Uspoređujući Karabegov prijevod i prijevod Ljubibratića lahko je ustanoviti odnos koji postoji među njima. Tako se npr. prijevod sure *El-Fil* u Karabegovom prijevodu razlikuje samo u dvije riječi od Ljubibratićeva prijevođa. Isto je i sa surama *El-Felek* i *En-Nas*. U suri *El-Maun* ta razlika svodi se samo na zamjenu jedne riječi drugom. Karabeg je riječ *oturuje* zamijenio riječju *odgurnuje* itd.

Karabeg priznaje da je preradio Ljubibratićev prijevod i da ta prerada ne umanjuje njegov prijevod Kur'ana. U arapskoj književnosti, kaže on, postoji na hiljade prerađenih djela u kojima su se originali skoro izgubili jer su se u prerađenim djelima ispravile njihove greške i nedostaci.

Autor prijevođa ponekad u tekst prijevođa učitava i pokoju riječ bez zagrada, a ponekad ostavlja i neke dijelove ajeta neprevedenim, kao npr. prvi i drugi ajet iz sure *En-Nisa*. U prvom ajetu: *On od tog čeljadeta stvori njegovu drugaricu... Ve haleqa minha zevdžeha...* Karabeg dodaje: *min dil'iha (od njegova rebra)*, mada se rebro ne spominje u Kur'anu, već u hadisu Allahova Poslanika. Kurtubi u *Tefsiru* (5/6) bilježi hadis u kojem stoji: *Oporučujem vam da prema ženama budete pažljivi, budući da je žena stvorena od krivog rebra...* (Buhari i Muslim). U drugom ajetu iste sure Karabeg ostavlja posljednji dio ajeta neprevedenim, a to je dio u kojem stoji: *Innehu kane huben kebiren (Zaista je to veliki grijeh)*, kao i posljednji dio ajeta u kojem se kaže: *La havfun 'alejhim ve la hum jahzenun – Ničega se oni neće bojati i ni za čim oni neće tugovati* (El-Bekara, 262), zatim dio ajeta: *Fahzuruhu... – pa Ga se pričuvajte* (El-Bekara, 235) itd.

Riječi *ilaf* i *ebter* u surama *Kurejš* i *El-Kevser* Karabeg je, tvrdi Handžić, pogrešno preveo. On je prvu riječ uzeo u značenju običaja, što je, smatra Handžić, potpuno netačno, i s

takvim prijevodom ajet postaje besmislen. Teško je, međutim, prihvatiti ovu Handžićevu ocjenu. I sam Karabeg se pita šta je Handžić ovim želio kazati s obzirom da je ova riječ tako protumačena u drugom ajetu ove sure. Mnogo kasnije Besim Korkut je na isti način kao i Karabeg preveo ovu riječ: *Zbog navike Kurejšija, navike njihove da zimi i ljeti putuju...* Ova sura vezana je za suru koja se prije nje nalazi. Allah je uništio vlasnike slona (*ashabu-l-fili*) zbog navike, odnosno običaja Kurejšija da zimi i ljeti putuju. Omer, drugi halifa iz grupe hulefai-rašidina, je ove dvije sure na akšam-namazu učio kao jednu suru. Vežu između ovih sura objasnio je i sam Karabeg u jednoj fusnoti koja je, kako kaže, slučajno ispuštena.

Riječ *ebter* u suri *El-Kevser* je, prema Handžiću, također pogrešno prevedena: *kusav*, *kusorep*, bez repa. U svom odgovoru na ovu primjedbu Karabeg ističe da se *kusav* (*maqtuu-z-zenbi*) u rječnicima spominje na prvom mjestu. Međutim, ajet ima kontekstualno, a ne leksičko značenje i njega valja posmatrati u kontekstu s drugim ajetima, kao npr. ajeta u kojem stoji: *Zar grudi tvoje nismo prostranim učinili... i spomen na tebe visoko uzdigli.* (El-Inširah, 1-4).

Poslanik je, prema ovom ajetu, otac svih vjernika: *Verefe'na leke zikreke* (*I spomen na tebe visoko uzdigli*). Na ovo značenje ukazao je i Alija ibn. Ebu Talib: *Al-'ulemau baqune ma beqije d-dehru e'januhum mefqudetun ve asaruhum fi l-qulubi mevdžudetun* (*Učeni ljudi, razumom obdareni, ostat će živi sve dok je svijeta i vijeka. Tijela njihova su nestala, ali likovi njihovi žive u srcima*). Učeni ljudi, sljedbenici Muhammeda, a.s., a šta reći za Poslanika čiji je spomen Allah visoko uzdigao i učinio ga Svojim miljenikom i posljednjim Allahovim poslanikom s kojim je završen ciklus Objave.

Idolopoklonici su za onoga koji nema muškog poroda govorili da je *ebter*. Kada je Poslaniku umrlo muško dijete, oni su rekli: *Betere Muhammedun*. Kur'an im se obraća shodno njihovom uvjerenju pa kaže: *Zaista će onaj koji tebe mrzi bez spomena ostati.*

Na nekim mjestima u Karabegovom prijevodu ispušteni su i neki ajeti, kao npr, *bismilla* na početku sure *El-A'raf*. Na kraju prijevoda Karabeg je dao spisak štamparskih grešaka koje,

nažalost, nisu ispravljene ni u drugom izdanju ovog prijevoda (Zagreb, August Cesarec, 1991.). U napomeni urednika drugog izdanja stoji da je to prvi hrvatski prijevod Kur'ana s arapskog izvornika, donijet u pretisku, bez ispravke pogrešaka kojih je, od tiskarskih do inih, bio svjestan i sam prevodilac.

Poslije Handžića i odgovora Karabega javio se i Muhamed Pašić i dao svoju ocjenu ovog prijevoda. Karabeg je, smatra on, skoro sve preuzeo iz Ljubibratićeva prijevoda bez ikakve promjene, čak i osobine nemuslimanskih prevodilaca Kur'ana kao npr. riječ *prorok* umjesto pejgamber, *Gospod* umjesto Bog, *glava* umjesto sura, *stih* umjesto ajet, *vaskrsnuće* (*jub'asun*), *Božija desnica*, *Božije lice*, *Prijestolje* itd. Autor prijevoda nigdje ne spominje Ljubibratića, koga je potpuno kopirao, već njemačkog orijentalistu Ullmana i njegov prijevod Kur'ana, iako je poznato da on nije poznao njemački jezik niti se njime mogao služiti.

Karabeg je priznao, kao što smo rekli, da je preradio Ljubibratićev prijevod Kur'ana. Ta ga prerada, prema Izetu Terziću, ne oslobađa grešaka koje je preuzeo od Ljubibratića. Karabeg nije ništa učinio da te greške ispravi.

Uzmimo kur'anske ajete: *La uqsimu bi jevmi l-Qijameti ve la uqsimu bi n-nefsi l-levvameh* (El-Kijame, 1-2).

(Ja se neću zaklinjati Danom ponovnog oživljenja. Ja se neću zaklinjati dušom koja kori sama sebe.)

Ovdje je riječ o pogrešnom prijevodu preuzetom od Miće Ljubibratića. Radi se o pojačanju zakletve, a ne o njenoj negaciji: *Le uqsimu bi jevmi l-Qijameti ve le uqsimu bi n-nefsi l-levvameh* (*Kunem se, doista, Danom ponovnog oživljenja i kunem se, zaista, dušom koja sebe kori*). Riječ je o mutevatir-čitanju ovjerenom neprekinutim predajnim nizom prenosilaca (*al-iqna*, 2/798; Kurtubi, *Tefsir*, 19/90).

Kad je riječ o kur'anskom ajetu: *Ve iz qale rabbuke li l-melaiketi inni dža'ilun fi l-erdi halifeten qalu etedž'alu fiha men jufsidu ve jesfiku d-dimae...* (El-Bekara, 30),

kod Karabega u drugom dijelu ajeta čitamo: *Zar ćeš zaposjesti Zemlju rasom, koja će na njoj činiti nered i proljevati krv...* U originalnom tekstu nije navedena riječ *rasa* iako se ona podrazumijeva. Ovaj bi se prijevod mogao naći u fusnoti, kao pojašnjenje, ali ne i u osnovnom tekstu prijevoda.

Prijevod: *Bog, zaista, ostavlja u tumananju koga hoće* (Fatir, 8) jeste pogrešan prijevod preuzet od Ljubibratića. Drugi dio ajeta je, kao i kod njegovog prethodnika, ostao nepreveden (*Ve jehdi li men ješa'u*).

Pogrešno prevođenje prisutno je i u sljedećim primjerima: *O vjernici, propisuje vam se post... Post će trajati nekoliko dana...* (El-Bekara, 183-184) – ispravno je: *...određeni broj dana*, a ne: *...nekoliko dana*; *Još od početka bilo vam je zabranjeno da ih progonite iz njihovih mjesta* (*Ve huve muharremun alejkum ihradžuhum* (El-Bekara, 85) – ispravno je: *Zabranjeno vam je da ih izgonite*, a ne: *Još od početka vam je bilo zabranjeno da ih progonite iz njihovih mjesta*; *On im reče: "O djeco moja, Bog vam je izabrao vjeru, ne umirite kao nemuslimani (nevjernici)"* – *Fe la temutunne illa ve entum muslimun* (El-Bekara, 132) – ispravno je: *Umirite samo kao muslimani*, a ne: *I ne umirite kao nemuslimani (nevjernici)*; *Za to vrijeme, od svanuća do zalaska sunca, nemojte nikakva saobraćaja imati sa svojim ženama...* (*Ve la tubaširuhunne ve entum akifune fi-l-mesadžidi...* (El-Bekara, 187) – ispravno je: *Nemojte im prilaziti dok se nalazite u itikafu...* a ne: *Za to vrijeme od svanuća do zalaska sunca, nemojte nikakvog saobraćaja imati sa svojim ženama*; *Pitaće te o mjesecima...* (*Jes'eluneke ani l-ehilleti...* (El-Bekara, 189) – ispravno je: *Pitaju te o mladacima...* a ne: *o mjesecima*; *Oni će te također pitati šta treba da dijete. Odgovori im: "Dijelite što možete..."* (*Ve jes'eluneke ma za junfikune quli l-'afve...* (El-Bekara, 219) – ispravno je: *"Ono što je višak"*, a ne: *"Ono što možete!"*

Bilješka o Karabegu

Hadži Ali Riza Karabeg (1872-1944) istaknuti je hercegovački alim. Njegov otac Mustafa Sidki Karabeg bio je mostarski muftija. Neposredno pred ulazak austrougarskih trupa u Mostar 1878. god. pogubljen je jer je odbio izdati fetvu za borbu protiv spomenutih trupa. Ukopan je kod Hadži-Baline džamije u Brankovcu. Džamija je srušena 1950. god., pa je tako uništen i nišan kojim je njegov mezar bio obilježen.

Muftija je iza sebe ostavio dva sina: hadži Ahmeda Karabega, svršenika Karadoz-begove medrese u Mostaru, i hadži Ali Rizu Karabega, koji je svoje školovanje poslije Karadoz-begove

medrese nastavio u Carigradu. Po povratku u domovinu jedno vrijeme predavao je vjeronauku u mostarskoj gimnaziji, a onda se povukao i po džamijama i drugdje držao predavanja i radio na prosvjećivanju širokih muslimanskih masa. Pored toga, bavio se i naučnim radom. Suradivao je u našim listovima *Behar* i *El-Hidaja*. Bavio se i prevodilačkim radom. Napisao je i dva manja djela iz oblasti kulturne historije islama:

1. *Rasprava o hidžabu (pokrivanju) muslimanki*. Rad je objavljen u Mostaru 1928. god. On predstavlja odgovor na napise koje su u to vrijeme o istoj temi pisali reisu-l-ulema Džemaluddin Čaušević i Ajni Bušatlić. U radu je protumačio više ajeta i Poslanikovih hadisa koji govore o pokrivanju muslimaki. Djelo nije velikog obima, ali jeste sadržaja;
2. *Kratak životopis Muhameda, alejhi-s-selam, sa socijalnog gledišta*. Djelo je objavljeno u Mostaru 1929. god. i govori, poslije uvoda, o Isau, alejhi-s-selam, kao Božijem poslaniku, o islamu i životu Allahova poslanika Muhammeda, alejhi-s-selam;
3. *Prijevod Kur'ana* je njegovo posljednje i najveće djelo. Prijevod je objavljen u Mostaru, 1937. god.

O Ali Riza Karabegu imamo podataka u radovima Hifzije Hasandedića koje je objavio u *Glasniku IVZ-e* (br. 2-3, 1944.) i *Glasniku VIS-a* (br. 9-10, 1975.), te u *Analima GHB-e* (knjiga XVII-XVIII/1966.).

Prvi rad objavljen je povodom smrti Ali Riza Karabega i u njemu Hasandedić ističe da je merhuma posjećivao još za života u njegovom domu i uvijek ga je nalazio okruženog gomilama knjiga koje je čitao i proučavao. Njega je zanimalo sve, kako vjera i vjerski problemi i dileme, tako isto i sva pitanja iz suvremenog života. Otuda je merhum posjedovao jednu jaku ne samo vjersku nego i svjetovnu naobrazbu i bio svestrano obrazovan.

U drugom radu objavljenom također u *Glasniku* pod naslovom *Mostarske muftije – prilog kulturnoj povijesti Mostara* Hasandedić govori o hadži Mustafi Sidki Karabegu, ocu Ali Rize Karabega.

Treći rad, koji je i najopširniji, objavljen je u *Analima GHB-e* pod naslovom *Karabezi – učeni ljudi (ulema), njihov rad*

i djela. U radu Hasandedić govori o hadži Mustafi Sidki ef. i njegovim sinovima: Ahmedu i Ali Riza Karabegu. Na kraju rada ističe da su svi alimi ove porodice imali priručne biblioteke u kojima je bilo mnogo knjiga iz islamistike i arabistike. Rečeno mi je, ističe Hasandedić, da je većina ovih knjiga odnijeta u Skoplje za potrebe tamošnje medrese. Dio isključivo štampanih djela i danas se nalazi kod pojedinih članova ove porodice u Mostaru.

Sve drugo što je o ovoj porodici napisano kompilacija je već rečenog u radovima Hifzije Hasandedića.

3. Pandža-Čauševićev prijevod Kur'ana – prvo i drugo izdanje

Pandža-Čauševićev prijevod Kur'ana objavljen je pod naslovom *Kur'an Časni-prijevod i tumač* (Sarajevo, 1937., štamparija Vrčec i dr.). Drugo izdanje objavljeno je u Zagrebu pod istim naslovom (Stvarnost, Zagreb, 1969.god.). Ovo zagrebačko izdanje osnova je svim drugim izdanjima i izborima koji su se pojavili na ovim prostorima kao što je izbor Hifzije Suljkicia objavljen u Zvorniku pod naslovom *El-Kur'an-u-l-kerimu – Božije jedinstvo u Kur'anu* (Izdavač Asim Hodžić, Zvornik, 1974.) i katarsko izdanje objavljeno u Dohi 1980., te izdanje u Dubaiju 1993. Oba izdanja su besplatno distribuirana u Bosni i Hercegovini.

Prvo izdanje je značajno zbog kritike Udruženja islamskih vjerskih službenika *El-Hidaja* upućene autorima prijevoda i odgovora autora na ovu kritiku.

Drugo izdanje je važno zbog kritike Besima Korkuta upućene redaktorima izdanja: Omeru Mušiću i Aliji Nametku objavljene pod naslovom *Kur'an Časni* u *Glasniku Islamske vjerske zajednice* 1969. god.

1. Prvo izdanje – kritika El-Hidaje upućena prevodiocima

Kao osnova Pandža-Čauševićevom prijevodu Kur'ana poslužio je engleski prijevod Kur'ana Muhammeda Alija (*The Holy Quran*, Lahore, 1920.). Ovaj engleski prijevod i komentar je kasnije na turski jezik preveo Omer Riza Dogrul pod naslovom *Kurani kerim terdžume ve tefsir* (Istanbul, 1934.). Čaušević i Pandža su na naš jezik preveli turski prijevod i tumač Omera Rizaa.

a) *Umjereni i dobronamjerna kritika*

O prijevodu Kur'ana Čaušević-Pandža Glavni odbor El-Hidaje je u istoimenom listu napisao prikaz prijevoda. U prikazu se, između ostalog, kaže da je prijevod pun grešaka, da su na nekim mjestima riječi, pa čak i rečenice, ostale neprevedene, da se u prijevodu nalaze i tekstovi suprotni islamskom učenju, da je jezik slab i nedotjeran i da je prijevod pun kontradikcija i nedosljednosti.

Radi ilustracije navodimo neke primjere koji ukazuju da je kritika Glavnog odbora El-Hidaje bila umjesna i dobronamjerna.

Ajet: *On ga je na obzorju jasno vidio (Ve leqad re'ahu bi l-ufuqi l-mubin, Et-Tekvir, 23)* Pandža i Čaušević prevode: *On je sebe vrlo jasno vidio na obzorju prema istoku*. Zamjenica koja se nalazi u ovome ajetu odnosi se, prema nekima, na Džibrila, a prema drugima (Ibn Mesud) na Uzvišenog Allaha, dž.š. (Kurtubi, *Tefsir*, 19/230). Autori u svome odgovoru ističu da je ova primjedba neosnovana jer je ovo prevedeno prema prijevodima koji su usvojili ovaj način prevođenja.

Dio ajeta: *Qatelehumu l-Lahu* preveden je: *Bog ih uništio*, umjesto: *Bog ih ubio*. Ovaj dio ajeta u turskom prijevodu glasi: *Allah belsini versin*. Autori prijevoda smatraju da je to isto i da je ova primjedba suvišna. Međutim, radi se o izjavi i kleveti i one se, prema Pašiću, ne mogu trpati u isti koš.

O pravovjerni! Klonite se mnogog sumnjičenja i klevetanja, jer kleveta i sumnjičenje drugih je grijeh... (El-Hudžurat, 12), odnosno: *Klonite se mnogih sumnjičenja, neka sumnjičenja su, zaista, grijeh...*

U prijevodu ovog ajeta vidljivo je dodavanje i oduzimanje koje je utjecalo i na samo značenje ajeta.

Kur'anski imperativ: *Feqa'u lehu sadžidin* – El-Hidžr, 29 (*Tada mu sedždu učinite*) preveden je perfektom: *Tada su mu sedždu učinili*. Modifikovano to bi izgledalo ovako: *Fe veqa'u lehu sadžidin*.

O pravovjerni! Bojte se Boga i pazite (na svoje dužnosti prema Njemu). I vjerujte u Poslanika Njegova. Bog vam daje dva dijela iz milosti Svoje, a učinio vam je svjetlo da s njime hodite i da vam oprost. Bog oprašta i milostiv je (El-Hadid, 28), odnosno:

Bog će vam dati..., a ne: *Bog vam daje... učinit će vam...* a ne: *...učinio vam je... oprostit će vam...* a ne: *i da vam oprost...* Radi se o pogodbenim rečenicama.

A onaj čija vaga bude laka, njegova je majka i sklonište velika provalija. A šta ti može objasniti, šta je ta provalija? To je veoma žestoka vatra (El-Karia, 8-11), odnosno: *A onaj u koga njegova djela budu lahka – Bezdan će njegovo boravište biti. A šta je to, znadeš li ti? Pakao užareni!*

U prijevodu je prvo učitani ispušteni subjekat: *To je veoma žestoka vatra*, a zatim je umetnut izraz *majka* kojem ovdje nije mjesto. Kur'an je, ističu autori prikaza, daleko od toga da bi majku nazvao *velikom provalijom*. Velika provalija je sklonište onih koji nemaju dobrih djela, a to je Pakao, žestoka vatra.

U svome odgovoru na ovaj prigovor autori prijevoda navode mišljenje Muhammeda Abduhua, koji, tumačeći sintagmu: *Fe ummuhu havijetun* kaže: *“Ej merdži'uhu ellezi je'vi ilejhi kema je'vi l-veledu ila ummihi.”* Muhamed Pašić smatra da nevedene riječi Muhammeda Abduhua ne dokazuju njihove tvrdnje da je Pakao majka. Pakao je, prema Muhammedu Abduhuu, sklonište (*merdži'un*) u koje će se grešnici skloniti kao što se dijete sklanja u krilo svoje majke. Ovdje je prispodoba u radnji, odnosno sklanjanju (*kema je'vi*) a ne skloništu (*merdži'un*). Pa, ako bi prispodoba bila i u samom skloništu, opet se iz same prispodobe ne bi mogao izvesti zaključak da je Pakao majka jer su ta dva pojma potpuno suprotna. Majka je simbol milosti i ljubavi, a pakao predstavlja muku i patnju.

Isti smisao u prijevodu ovog ajeta imamo i kod naših prevodilaca koji su izravno prevodili s arapskog jezika. Kod Mlive je majka *havija*, džehennemaska provalija, a kod Durakovića Bezdan: *A čije breme će tada lagahno biti – Bezdan će biti njegova mati*. Za razliku od njih, kod Korkuta i Karića čitamo: *A onaj u koga njegova dobra djela budu laka – boravište će mu bezdan biti* (Korkut). *A onaj u koga terezije lahke budu – boravište bezdan bit će njemu* (Karić).

Ajet ima kontekstualno, a ne leksičko značenje. Ragib el-Isfahani (*Mufredat*, 18) ističe da značenja ajeta treba posmatrati u kontekstu drugih ajeta. *Fe ummuhu havijetun* nema leksičko značenje: *Bezdan će biti njegova mati*, već kontekstualno: *Bezdan*

će biti njegovo boravište. Pri tome autor *Mufredata* ima u vidu ajet u kojem stoji:

Zato se Danas od vas nikakva otkupnina neće primiti, a ni od onih koji nisu vjerovali. Pakao će biti vaše prebivalište... (El-Hadid, 15).

Autori prikaza ističu da su na nekim mjestima u prijevodu ne samo riječi nego i dijelovi ajeta ostali neprevedeni, kao npr. dio ajeta u kojem stoji: *Ve bi l-ahireti hum juqinun* – El-Bekara, 4 (*I oni koji u onaj svijet budu čvrsto vjerovali*), a postoje i mnogi drugi primjeri. U izdanjima koja su kasnije uslijedila otklonjene su neke od ovih grešaka i propusta.

Djela onih koji ne vjeruju u svoga Gospodara slična su pepelu nošenom vjetrom za burnoga dana... (Ibrahim, 18) kod Pandže i Čauševića čitamo: *Slična su pijesku...* Riječ je o poređenju (*tešbih*). Djela onih koji ne vjeruju porede se s pepelom koji vjor vjetra raznosi, a ne s pijeskom, kako to stoji u njihovom prijevodu. *Remad* je pepeo, a *reml* je pijesak.

Vremenski veznik kad (*iz*) svugdje je preveden s *gle*. Na taj način je, smatraju autori prikaza, iskrivljeno značenje mnogih ajeta, a kao primjer navode ajet u kojem stoji: *Vezkur eha 'Adin iz enzere qavmehu...* El-Ahkaf, 22 (*I spomeni i sjeti se brata Adova. Gle plašio je i zastrašivao svoj narod u mjestu Ahqaf...*), odnosno: *I spomeni brata Adova kad je opominjao svoj narod u mjestu Ahqaf...*

b) Uslovne ili pogodbene rečenice

Uslovne rečenice pokazuju uslov pod kojim se vrši ili nastaje ono što se iznosi u glavnim rečenicama od kojih ove zavise. Rečenica koja kazuje uslov zove se *uvodnica* (*protaza*), a rečenica u kojoj se iznosi ono što se vrši ili nastaje pod tim uslovom jeste *zaključnica* (*apodoza*). Uslovne rečenice počinju uslovnim veznicima: da, ako, kad itd. (M. Stevanović, *Gramatika*, 318).

Uslovnih rečenica ima i u Kur'anu. Na njihovu upotrebu u Kur'anu autore su upozorili kritičari prijevoda. Tako oni navode nekoliko primjera u kojima su Pandža i Čaušević zanemarili ove rečenice prilikom prevođenja Kur'ana. Evo tih primjera:

Prvi primjer:

A da bi se sa Kur'anom brda i planine pokrenule ili se zemlja raspuknula i raskomadala ili se pomoću njega mrtvi oživilo

i progovorili (pa šta bi bilo?!) – Ve lev enne Qur'anen sujji-ret bihi l-džibalu ev quti'at bihi l-erdu ev kullime bihi l-mevta... (Er-Ra'd, 31).

Ovo je pogodbeno rečenica u kojoj je odgovor ispušten. Ona bi trebala ovako glasiti: *Kada bi bila ikakva knjiga pomoću koje bi se mogla brda maknuti sa svojih mjesta ili... to bi bio ovaj Kur'an.* Ovaj prijevod je potpuno u skladu s pravilima arapskog jezika, dok ono u Pandža-Čauševićovom prijevodu nema nikakva oslonca. U turskom izdanju ovaj prijevod glasi: *Onu bu Kur'an japardi.* Dakle, i tamo je u pogodbeno rečenici kondicional: *japardi*, a ne futur: *japacak (To će biti ovaj Kur'an)*, kako su to pojasnili Pandža i Čaušević u podnožnoj napomeni.

Inače, ajet je objavljen, prema Ibn Abbasu, kada su idolo-poklonici rekli Poslaniku: *Ako hoćeš da te slijedimo, onda Kur'anom koji ti se objavljuje rasturi ova brda oko Meke i učini da ovom dolinom poteknu rijeke, a zatim oživi naše mrtve da s njima malo popričamo.*

Drugi primjer:

Kad bi im otvorili jedna vrata nebeska, oni bi se kroz njih gore uspeli, sigurno bi rekli: povezane su bile oči naše, mi smo opsjenjeni i začarani ljudi – Ve lev fetahna 'alejhim baben mine s-semai fe zallu fihi ja'rudžun le qalu innema sukkiret ebsaruna... El-Hidžr, 14-15.

Ispravan prijevod ajeta glasi: *Kad bi im otvorili jedna nebeska vrata pa kad bi se počeli penjati na nebo sigurno bi rekli... Zaključnica u ajetu nije: Fe zallu fihi ja'rudžun, već: Le qalu innema sukkiret ebsaruna... jer čestica le obično dolazi u pogodbeno rečenici, što su autori prijevoda izgubili iz vida.*

Treći primjer:

A kad oni sami sebi nasilje počine i dođu tebi, pa od Boga traže i mole da im oprost i grijehe njihove, i poslanik bude tražio i molio oprost za njih, oni će vidjeti da Bog prima pokajanje i da je milostiv (En-Nisa, 64), odnosno: Oni bi vidjeli da Bog prima pokajanje... U prijevodu je ispušten pogodbeni veznik lev.

Četvrti primjer:

Zaista one koji žele da se raširi porok i nevaljalstvo među pravovjernima, čeka kazna grozna i užasna u zemaljskom životu i u vječnosti. Bog zna, a vi ne znate. Da nije dobrote Božije prema

vama i milosti Njegove, (kazna bi se zasigurno ubrzala), a Bog je dobrotiv i milostiv. (En-Nur, 19-20).

Ispuštenu zaključnicu Pandža i Čaušević su u prijevodu stavili u zagradu (*Kazna bi se sigurno ubrzala*). Korkut je umjesto toga u prijevodu stavio tri tačke signalizirajući tako da je u originalu nešto ispušteno. Drugi prevodioci nisu ništa poduzeli pa su im i prijevodi ostali nedorečeni.

2. Drugo izdanje – kritika Besima Korkuta upućena redaktorima

Drugo izdanje Pandža-Čauševićevog prijevoda prikazao je Besim Korkut u *Glasniku VIS-a* (br. 10-12, 1969.). Na isto izdanje kritički se osvrnuo i Hasan Kaleši u titogradskoj “Pobjedi”. Rad je objavljen pod naslovom *Nauka nije muzej epoha – ona je inspiracija nezadovoljstva*. Nešto kasnije rad je prenijet i u *Glasnik VIS-a* (br. 3-4, 1970.).

Pripremajući drugo izdanje Pandža-Čauševićevog prijevoda Kur’ana izdavač iz Zagreba je redakтуру povjerio Omeru Mušiću i Aliji Nametku i naložio im da kod redakture u obzir uzmu i rezultate novijih naučnih tumačenja Kur’ana.

Besim Korkut je, listajući drugo izdanje i upoređujući ga s prvim izdanjem, konstatovao da su neka mjesta u prijevodu ispravljena, druga su ostala neispravljena, a neka ispravna čak i gore prevedena. Sve što je učinjeno, prema Korkutu, nije učinjeno shodno rezultatima novijih naučnih tumačenja Kur’ana kako je to zamišljao izdavač.

U novom, drugom, izdanju prijevoda Kur’ana časnog ostalo je veoma mnogo pogrešno prevedenih, nerazumljivih i nejasnih mjesta za što ovoga puta djelimično snose krivicu redaktor i lektor jer su na mnogim mjestima u prijevodu iskrivili tačniji prijevod iz prvog izdanja.

Najčešće i najbrojnije greške u prijevodu Kur’ana časnog koje se ponavljaju gotovo na svakoj stranici nastale su zbog pogrešnog prevođenja arapskih oblika za perfekat i imperfekat. Redaktori uopće nisu vodili računa o tome, pa su prevodili glagolske oblike futurom tamo gdje je to trebalo prevesti perfektom i obratno, a prezentom su prevodili vrlo rijetko, mada u Kur’anu upotrijebljeni glagolski oblici imaju značenje našeg prezenta.

a) *Perfekta umjesto prezenta*

Ajeti: *Inna haleqna l-insane... fe dže'alnahu semi'an be-siren. Inna hedejnahu s-sebile...* (El-Insan, 2-3) prevedeni su perfektom: *Mi smo stvorili čovjeka... Mi smo učinili da čuje i vidi. Zaista smo ga Mi uputili na (pravi) put...*, a treba prezentom: *Mi stvaramo čovjeka... Mi činimo da čuje i vidi... Mi ga uistinu upućujemo na (pravi) put...*

Ostali naši prevodioci su, izuzimajući Korkuta i Karića, postupili na isti način te su gore navedene ajete preveli perfektom umjesto prezentom:

Mi smo stvorili čovjeka... Mi smo mu dali vid i sluh... Mi smo mu pokazali Pravi put... (Ljubibratić i Karabeg); *Mi smo stvorili čovjeka... Mi smo ga uputili na put...* (Pandža i Čaušević); *Uistinu! Mi smo čovjeka stvorili... Uistinu! Mi smo mu pokazali put...* (Mlivo); *Zbilja, Mi smo... stvorili čovjeka, na kušnju stavili ga, te da čuje i vidi stvorili ga* (Duraković).

Ajet: *Inna nahnu nezzelna 'alejke l-Kur'ane tenzilen* (El-Insan, 23) preveden je također perfektom: *Zaista Mi smo tebi objavili Kur'an...* a treba prezentom: *Zaista Mi tebi objavljujemo Kur'an*. Kod Ljubibratića, Karabega i Mlive čitamo: *Mi smo ti Poslali Kur'an*. Međutim, Kur'an nije objavljen odjedanput. Njegovo objavljivanje trajalo je dvadeset i tri godine, trinaest godina u Meki i deset u Medini. Prijevod ajeta, prema tome, treba glasiti: *Mi ti šaljemo Kur'an*.

b) *Futur umjesto perfekta*

Dio ajeta: *Vē kulle šej'in ahsajnahu fi imamin mubinin* (Ja-Sin, 12) preveden je futurom: *I svaku stvar Mi ćemo nabrojiti u jasnom vodiču (knjizi, Levhi-mahfuzu)*, a treba perfektom: *I sve smo Mi u knjizi iskonskoj i jasnoj nabrojili*.

U tumačenju arabizama autori prijevoda su Levhi-mahfuz pojasnili rekavši da je to "tabla sudbine na kojoj su zapisani predodređeni događaji u životu pojedinaca i naroda." Ako je to tako, a jeste, ističe Korkut, onda je trebalo i ovaj dio ajeta prevesti u skladu s ovim tumačenjem.

U prvom izdanju prijevod je tačniji: *I svaku stvar Mi smo zabilježili u Knjizi posve jasnoj i otvorenoj*.

I tvoj Gospodar neće uništiti naselja dok ne pošalje njihovu narodu (jednog) poslanika koji će im učiti Naše znakove, i Mi ćemo uništiti gradove samo (onda) kada su njihovi stanovnici nasilni (El-Kasas, 59).

Prijevod, međutim, treba glasiti:

A Gospodar tvoj nije uništavao naselja dok u njihov glavni grad nije poslao poslanika da im čita ajete Naše. I Mi smo uništavali naselja samo onda kada su stanovnici njihovi bili nevjernici.

Muhammed, a.s., bio je posljednji Božiji poslanik, i to su redaktori prijevoda, ističe Korkut, trebali imati na umu, te su ajet trebali prevesti perfektno, a ne futurum.

c) Nepotrebno umetanje u tekst prijevoda

Redaktor je, ističe Besim Korkut, u tekst prijevoda gotovo kod svih ajeta umetao riječi, čak i čitave rečenice, mnogo više nego što su to činili i sami prevodioci. Nekada se u zagradi mogu naći i riječi kojima je mjesto u tekstu samog prijevoda. U primjerima koji slijede da se vidjeti da su sve riječi umetnute u tekst prijevoda sasvim suvišne.

Prvi primjer:

Kada nastupi (neminovan) događaj (Sudnji dan), čije obistinjene ne može nitko poreći, koji će (nesretne) obarati, a (sretne) dizati, kad se (strašno) zatrese zemlja, i brda se (sva) prosnu, i pretvore se u razasutu prašinu, i kad vi budete tri vrste (skupine na Sudnjem danu): Pa (jedna je) sretna družina (kojima će s desne strane biti uručene knjige njihovih djela). Kakva je (to) sretna družina! A (druga je) nesretna družina (kojima će s lijeve strane biti uručene knjige njihovih djela). Kakva je (to) nesretna družina! (El-Vaki'a 1-9).

U prvom izdanju prijevod je tačniji. Autori su u tekst prijevoda unijeli samo devet riječi, dok je redaktor drugog izdanja u tekst prijevoda unio trideset i šest riječi. A sve su suvišne i nepotrebne.

Drugi primjer:

Čovjek proklinje (sebe i druge) nesrećom u (imetku i životu kada se razljuti) kao što (sebi i drugima) moli dobro (od Boga), a čovjek je (u tome da moli i proklinje vrlo) brz (El-Isra, 11).

Redaktor je u prijevodu ovog ajeta umetnuo dvadeset i dvije suvišne riječi, a u tekstu prijevoda ima ih jedanaest.

Treći primjer:

Redaktor je često u zagradu stavljao riječi kojima je mjesto u tekstu samog prijevoda. Tako je, npr., ajet: *Inne 'alejna le l-huda* (El-Lejl, 12) preveo: *Nama pripada ukazivanje*, a zatim je u zagradu stavio riječi (*Mi smo dužni ukazati na pravi put*) kojima je mjesto u tekstu prijevoda, a ne u zagradama.

Četvrti primjer:

I uputili smo ga na dva (visoka) puta (put dobra i put zla). On nije mogao prijeći (ovu) uzbrdicu. A što ti znaš, što je uzbrdica? (To je) oprostiti jednog roba, ili nahraniti (gladnoga) za vrijeme gladi, (nahraniti) siročje bliskog roda (bližeg rođaka), ili (nahraniti) bijednika palog po zemlji (od velikog siromaštva, nevoljnika, beskućnika)... To su ljudi sreće (sretni ljudi). A oni koji su nijekali Naše znakove jesu ljudi nesreće (nesretni ljudi)... (El-Beled, 10-19).

U ovih nekoliko ajeta umetnuto je preko dvadeset riječi, dok je u prvom izdanju svega tri. Neke od njih sasvim su nepotrebne, suvišne kojima je redaktor pojašnjavao ono što je sasvim jasno kao, npr., bliski rođak (bliži rođak) ili, npr., bijednik (nevoljnik, beskućnik) ili, npr., ljudi sreće (sretni ljudi), ljudi nesreće (nesretni ljudi) itd. U prvom izdanju prijevod je jasniji i s mnogo manje umetnutih riječi.

Ovome treba dodati da je redaktor ispušteni subjekat u drugom ajetu: *Vema edrake me l-'aqabetu. Fekku rekabetin – A što ti znaš, što je uzbrdica? (To je) oprostiti jednog roba* (El-Beled, 12-13) stavio u zagradu, dok je u prvom izdanju učitani u tekst prijevoda bez zagrada.

d) Navođenje i ispuštanje osnovnih dijelova rečenice

Isti tretman su imali i drugi ispušteni subjekti. U prvom izdanju su učitani u prijevod, a u drugom stavljeni u zagradu. Tako u prvom izdanju čitamo: *Suretun enzelnaha ve ferednaha...* (En-Nur, 1) – *Ovo je jedno poglavlje...; Vema edrake ma Sidždžinnun. Kitabun merqumun* (El-Mutaffifin, 8-9) – *A šta ti može objasniti, šta je ta tamnica? To je pisana knjiga; Iza tutla 'alejhi ajatuna qale esatiru l-evvelin* (El-Mutaffifin, 13) – *Kada mu se Naši ajeti uče, on kaže: To su priče prijašnjih naroda; Vema edrake ma 'Illijjun. Kitabun merqumun* (El-Mutaffifin, 19-20) – *Šta ti može objasniti, šta je to uzvišeno mjesto? To je pisana knjiga.*

U drugom izdanju redaktor je sve ispuštene subjekte stavio u zagradu, što je svakako bolje rješenje od njihovog učitavanja u tekst prijevoda. Tako u drugom izdanju čitamo: *(Ovo je) poglavlje... (To je jasno) napisana knjiga... (To su) bajke prijašnjih naroda... (To je) rasplamsala Božija vatra... itd.*

Stavljanjem ispuštenih subjekata u zagradu Alija Nametak i Omer Mušić su svima stavili do znanja da je njihovo učitavanje u tekst prijevoda u sukobu sa stilskim vrijednostima kur'anskog izraza, a to je, mora se priznati, važan iskorak u razumijevanju kur'anskog teksta, bez obzira na kritiku koja to vidi kao mahanu njihovog redaktorskog zahvata.

A oni na desnoj strani – ko su ti zdesna? – među lotosima koji bodliji nemaju, i bananama što se pod plodovima slamaju... A oni na lijevoj strani – ko su ti slijeva? – U vatri užarenoj i vodi ključaloj... (Ve ashabu l-jemini ma ashabu l-jemini fi sadrin mahdudin ve talhin mendudin... Ve ashabu š-šimali ma ashabu š-šimali fi semumin ve hamimin... El-Vaki'a, 27-29, 41-43).

Subjektat se u gore navedenim ajetima trebao naći na mjestu odgovora: *Hum fi sadrin mahdudin... (Oni su među lotosima...).* *Hum fi semumin ve hamimin... (Oni su u vatri užarenoj...).* Međutim, on je ispušten, a njegovo ispuštanje ima stilsku vrijednost koja kod naših prevodilaca, čak i kod onih koji na tome insistiraju, nema nikakve vrijednosti. Tako kod Besima Korkuta čitamo:

A oni srećni – ko su srećni? Biće među lotosovim drvećem... A oni nesrećni – ko su nesrećni? Oni će biti u vatri užarenoj... kod Enesa Karića: A Drugovi slijeva – ko su Drugovi slijeva? Oni će biti u vatri usplamtjeloj... kod Mlive: A drugovi lijeve strane – šta su drugovi lijeve strane? U pržećem vjetru i vrućoj vodi će biti... a kod Esada Durakovića: A oni na lijevoj – ko su ti na lijevoj strani? – U oganj i vodu ključalu bit će stavljeni...

Isto čitamo i kod onih koji su prevodili posredstvom drugih jezika, kao što su Ljubibratić i Karabeg, Pandža i Čaušević. Kod Ljubibratića i Karabega stoji:

Ljudi s desne strane (Kako će biti srećni ljudi s desne strane!). Stanovaće među lotosovim dubovima bez bodljika, među bananama (Ademovim smokvama) plodom obremenjenijem od vrha do dolje... A ljudi s lijeva (Oh! Ljudi s lijeva!). Biće u sredini

kužnoga vjetra i ključale vode... Kod Pandže i Čauševića piše: A drugovi desne strane... ko su oni... Oni su pod plodnim drvetom lotosovim... A nesretnici... ko su oni... Oni će biti u užarenom ognju i u ključaloj vodi...

Jedino su redaktori drugog izdanja Pandža-Čauševićevog prijevoda Kur'ana Omer Mušić i Alija Nametak ispuštene subjekte stavili u zagradu. Evo još nekih primjera u kojima su u originalu ispušteni subjekti:

Prvi primjer:

“A ko je Gospodar svjetova?” – upita faraon.

“Gospodar nebesa i Zemlje i onoga što je između njih, ako vjerujete” – odgovori Musa.

“Čujete li?” – reče faraon onima oko sebe.

“Gospodar vaš i Gospodar vaših davnih predaka” – reče Musa.

“Poslanik koji vam je poslan, uistinu, je lud” – reče faraon.

“Gospodar istoka i zapada i onoga što je između njih, ako pameti imate” – reče Musa.

(Qale fir'avnu ve ma rabbu l-'alemin. Qale rabbu s-semavati ve l-erdi ve ma bejnehumā... Qale rabbu l-mašriqi ve l-magribi ve ma bejnehumā in kuntum ta'qilun... Eš-Šuara, 23-28).

Subjekat je u gore navedenim ajetima ispušten na tri mjesta: *On je Gospodar nebesa i Zemlje... Allah je vaš Gospodar... Allah je Gospodar istoka i zapada...* U našim prijevodima koji su urađeni posredstvom drugih jezika subjekat je učitani. Tako kod Ljubibratića, Karabega, Pandže i Čauševića čitamo: *To je Gospodar nebesa i Zemlje... To je Gospodar istoka i zapada...* Mušić i Nametak su ispušteni subjekat stavili u zagradu.

Drugi primjer:

I pojavi se njegova žena vičući i po licu udarajući se, govoreći: “Starica – nerotkinja!”... Fe aqbelet imre'etuhu fi sarretin fe sekket vedžheha ve qalet 'adžuzun 'aqimun (Ez-Zarijat, 29).

Subjekat je ispušten jer se našao poslije riječi *qavlun*. Međutim, u našim prijevodima Kur'ana, izuzimajući neke od njih, on je učitani. Tako u prijevodima Ljubibratića i Karabega čitamo: *“Zar ja, stara i nerodna žena!”*, a u prijevodu Pandže i Čauševića stoji: *Ja sam starica nerotkinja!* Korkut je također

naveo ispušteni subjekat. Njegov prijevod glasi: “*Zar ja, stara, nerotkinja?!*”, dok su Mušić i Nametak to stavili u zagradu.

I u sljedećem ajetu je iz istih razloga ispušten subjekat: *Kazat će: “Trojica, a njihov pas je četvrti”. Neki će reći: “Peterica, a njihov pas je šesti”, nagađajući o onome što nepoznato im je. Drugi će opet reći: “Sedmerica, a njihov pas je osmi”... Se jequlune selasetun rabi’uhum kelbuhum ve jequlune hamsetun sadisuhum kelbuhum redžmen bi l-gajbi ve jequlune seb’atun ve saminuhum kelbuhum* (El-Kehf, 22).

Ispušteni subjekat je, izuzimajući Mlivu, kod svih prevodilaca unijet u prijevod. Tako u prijevodu Ljubibratića i Karabega čitamo:

Biće prepiranja o njihovom broju. Neki će reći: Bijahu trojica, njihov pas bijaše četvrti. Drugi će reći: Bijahu petorica, njihov pas bijaše šesti... kod Pandže i Čauševića: Oni će govoriti: Bilo ih je (drugova iz pećine) trojica, a četvrti im je bio pas. Govoriće: Bilo ih je pet, a šesti im je bio pas..., a kod redaktora drugog izdanja Pandža-Čauševićevog prijevoda Kur’ana stoji: Oni će govoriti: “(Njih su) trojica, (a) četvrti im je pas.” (A drugi će) govoriti: “(Njih su) petorica, (a) šesti im je pas... Redaktori Omer Mušić i Alija Nametak su, vidljivo je, ispuštene subjekte stavili u zagrade.

Kod prevodilaca koji su izravno prevodili s arapskog jezika ispušteni subjekti su učitani u prijevod. Tako kod Besima Korkuta čitamo: “*Bila su trojica, pas njihov je bio četvrti*”, a neki će govoriti: “*Bila su petorica, pas njihov je bio šesti*”, nagađajući ono što ne znaju... S istim učitavanjem susrećemo se i u prijevodima Karića i Durakovića: *Neki će reći: “Bila su trojica, a njihov pas četvrti bijaše”... “Bila su peterica, a njihov pas šesti bijaše”...*

Durakovićevo učitavanje ispuštenih subjekata vidljivo je i u sljedećim primjerima:

I ne recite za one koji su poginuli na Allahovu putu: “Mrtvi su!” Naprotiv, živi su, ali vi ne osjećate (Ve la tequlu li men juqtelu fi sebili l-Lahi emvatun bel ahjaun ve lakin la teš’urun, El-Bekara, 154). Ispravno je: Živi su, ali vi ne osjećate, a ne: Oni su živi, ali vi to ne osjećate.

Nikako ne smatraj mrtvim one koji su poginuli na Allahovu Putu! Naprotiv, živi su... (Ve la tahsebenne l-lezine qutilu fi sebili

l-Lahi emvaten bel ahjaun..., Alu Imran, 169). Ispravno je: *Živi su...*, a ne: *Oni su živi...*

Među njima ima i onih koji vrijeđaju Poslanika, govoreći: "Sav se u uho pretvorio!" Reci: "Uho za vaše dobro... (Ve minhumu l-lezine ju'zune n-nebije ve jequlune huve uzunun. Qul uzunu hajrin lekum... Et-Tevba, 61). Ispravno je: *Uho za vaše dobro...* a ne: *To je uho za vaše dobro...*

Rekoše: "Košmarni snovi, a mi ne umijemo tumačiti snove (Qalu adgasu ahlamin ve ma nahnu bi te'vili l-ahlami bi 'alimin, Jusuf, 44). Ispravno je: *Košmarni snovi...*, a ne: *To su košmarni snovi...*

"Ne boj se" – rekli su – "dva parničara, jedan drugom smo našao učinili, pa nam po pravdi presudi... (Qalu la tehaf hasmani bega ba'duna 'ala ba'd fahkum bejnena bi l-haqqi..., Sad, 22). Ispravno je: *Dva parničara...*, a ne: *Mi smo dva parničara...*

I faraonova žena reče: "Radost i meni i tebi... (Ve qaleti mre'etu fir'avne qurretu 'ajrin li ve leke..., El-Kasas, 9). Ispravno je: Radost i meni i tebi..., a ne: *To je radost...*

Neka te nikako ne obmanjuje to što oni koji ne vjeruju svijetom hode: kratko uživanje, a poslije-Džehennem... (Ve la jegurrenneke teqallubu l-lezine keferu fi l-biladi muta'un qalilun summe me'vahum džehennem..., Alu Imran, 196-197). Ispravno je: Kratko uživanje..., a ne: To je zakratko uživanje...

A oni kojima se oni, umjesto Allahu, klanjaju ništa ne stvaraju... Mrtvi su, nisu živi i ne znaju kada će biti proživljeni (Ve l-lezine jed'une min duni l-Lahi la jahluqune šej'en... emvatun gajru ahjain ve ma ješ'urune ejjane jub'asun, En-Nahl, 20-21). Ispravno je: Mrtvi su..., a ne: Oni su mrtvi...

U svim gore navedenim primjerima subjekat je ispušten. Kod Durakovića je učitani. U manjoj mjeri i kod ostalih prevodilaca. Njegovo učitavanje u sukobu je sa stilskim vrijednostima kur'anskog izraza, a ispušteni subjekat je sadržan u predikatu koji je preuzeo i njegovu ulogu. (Abdulaziz 'Atiq, 'Ilmu l-me'ani, 124; Abdulhalik 'Udajma, Dirasat, 8/292).

Treći primjer:

I navedite dva svjedoka, dva muškarca vaša, a ako nema dvojice muškaraca, onda jednog muškarca i dvije žene... Vestešhidu šehidejni min ridžalikum fe in lem jekuna redžulejni fe redžulun

vemre'etani... (El-Bekara, 282) – ispravno je: *Onda jednog muškarca i dvije žene*, a ne: *Onda je svjedok jedan muškarac i dvije žene...*; *A ako ga snađe kakvo zlo i nevolja, gubi nadu i očajava...* *Ve in messehu š-šerru fe je'usun qanut* (Fussilet, 49) – ispravno je: *Gubi nadu i očajava*, a ne: *On gubi nadu i očajava* (Pandža-Čaušević i redaktori drugog izdanja); *Ali ako se oni budu pokajali i namaz obavljali i zekat davali, pa braća su vaša po vjeri...* *Fe in tabu ve eqamu s-salate ve atevu z-zekate fe ihvanukum fi d-dini...* (Et-Tevba, 11) – ispravno je: *Pa braća su vaša po vjeri*, a ne: *Oni su braća vaša po vjeri* (Ljubibratić, Karabeg i Duraković); *A ako budete s njima zajedno živjeli, ta braća su vaša...* *Ve in tuhalituhum fe ihvanukum...* (El-Bekara, 220) – ispravno je: *Ta braća su vaša*, a ne: *Oni su braća vaša* (Korkut, Pandža-Čaušević i redaktori drugog izdanja); *Zovite ih po očevima njihovim, to je kod Allaha ispravnije. A ako ne znate imena očeva njihovih, pa braća su vaša po vjeri...* *Ud'uhum li abaihim huve aqsatu 'inde l-Lahi fe in lem ta'lemu abaehum fe ihvanukum fi d-dini...* (El-Ahzab, 5) – ispravno je: *Pa braća su vaša po vjeri*, a ne: *Oni su braća vaša po vjeri* (Karić i Duraković).

Subjektat je u svim gore navedenim primjerima ispušten jer se našao poslije čestice, *fau l-džezai*, spojene sa zaključnom rečenicom (*Fe je'usun qanutun*, a ne: *Fe huve je'usun qanutun*; *Fe ihvanukum*, a ne: *Fe hum ihvanukum*; *Fe ihvanukum fi d-dini*, a ne: *Fe hum ihvanukum fi d-dini* itd.). Međutim, prevodioci su ovo pravilo zanemarili pa su u svojim prijevodima učitali ono što je u originalu ispušteno i tako se sukobili sa stilskim vrijednostima kur'anskog izraza.

Razloga za ispuštanje i navođenje pojedinih riječi, rečenica itd. ima više. U Kur'anu je to sasvim vidljivo. U ajetu: *Fe'aalun li ma jurid*, El-Burudž, 16 (*Čini šta je Njemu volja*) ispušten je subjekat, a predikat je preuzeo njegovu ulogu jer činiti priliči samo Allahu. Naši prevodioci su bez izuzetka unijeli ispušteni subjekat mada je njegovo ispuštanje vezano za stilske vrijednosti kur'anskog izraza.

A kada im se kaže: "Šta to vaš Gospodar objavljuje?", odgovaraju: "Priče naroda drevnih!" (En-Nahl, 12). I ovdje je subjekat ispušten, a kod Ljubibratića i Karabega učitano: *To su priče naroda drevnih*.

Summun bukmun 'umjun fe hum la jerdži'un (El-Bekara, 18).

"Gluih su, nijemi i slijepi." Nikako da se povrate.

U ajetu se govori o munaficima (licemjerima) jasno i nedvosmisleno. Na to ukazuju ajeti koji se prije ovoga nalaze, a u kojima stoji:

Oni su umjesto Upute kupili zabludu. Njihova trgovina im nije donijela nikakvu dobit, jer oni nisu na pravom putu. Slični su onima koji potpale vatru, i kada ona osvijetli njihovu okolinu, Allah im oduzme svjetlo i oni se nađu u mraku... (El-Bekara, 16-18).

Ponavljanje subjekta, svejedno bio on vidljiva imenica (munafiqun) ili zamjenica (ulaike), nije neophodno u riječima: *Summun, bukmun, 'umjun*. On je vidljiv i shvatljiv, čak se u njegovom ispuštanju vidi jedna vrsta estetske vrijednosti kojom je obogaćeno značenje ajeta – kuđenje i ponižavanje licemjera. Predikat se u ovoj formi slaže sa subjektom, on ga oslobađa navođenja.

Međutim, Pandža i Čaušević su i pored toga učitali subjekat. Njihov prijevod gore navedenog ajeta glasi: *Oni su gluih, nijemi i slijepi*. Redaktori drugog izdanja su ispušteni subjekat stavili u zagradu.

A šta je to u tvojoj desnoj ruci, o Musa? "Ovo je moj štap" – odgovori on... Vema tilke bi jeminike ja Musa. Qale hije 'asaje... (Ta-Ha, 17-18). Bilo bi sasvim dovoljno na nekome drugom mjestu da je rekao *štap*. Međutim, on je naveo i subjekat *hije* a sa time i želju da produži razgovor s Gospodarom. Otuda je razgovor dopunio i ovim riječima: *Kojim se poštapam i kojim lišće ovcama svojim skidam, a služi mi i za druge potrebe*. Subjektat je mogao biti ispušten jer kontekst na njega ukazuje, odnosno govorna situacija. Međutim, naveden je samo zbog želje da se razgovor produži.

Takvi su na pravome Putu svoga Gospodara i takvi će sigurno uspjeti – Ula'ike 'ala huden min rabbihim ve ulaike humu l-muflihune (El-Bekara, 5). Subjektat je u ovome ajetu dva puta naveden zbog pojašnjenja i uvjerenja da se *takvi* izdvajaju nad drugim, kako na ovome, tako i na drugome svijetu, ahiretu.